

Szándékosság

Hol a beszámítási képesség helye?

A magyar büntető jogtudományi szakirodalomban régóta vitatott kérdés, hogy a szándékosság értelmezésekor – e rendszerben – hol a beszámítási képesség helye. Korábbi szakirodalmunkban háromféle jogdogmatikai megoldással találkozhatunk. *Finkey Ferenc* a beszámítási képességet nem tekintette sem az alanyi okozatosság feltételének, sem pedig részének, hanem a felelősségre vonás feltételének tartotta. A többi szerző – *Schultheisz Emil* kivételével – e fogalmat a bűnösség előfeltételének fogta fel. *Schultheisz* viszont a bűnösség-fogalom részének.¹

Viski Lászlónál úgy vetődik fel a kérdés: vajon reális-e az a nézet, amely a pusztán szándékot az akarással azonosítja, és így azt állapítja meg, hogy a beszámítási képességgel nem rendelkező szándékosan nem, de akarattal cselekedhetik? Úgy véli, hogy pszichológiai ismereteink alapján ez az érvelés elfogadható.

*„Nem szükséges ugyanis a büntetőjogi értelemben vett és csakis így értelmezhető beszámítási képesség ahhoz, hogy valaki akarattal emberit magatartást fejtessen ki. Ennek következtében mi is azt a nézetet valljuk, hogy a beszámítási képességgel nem rendelkező személy magatartásának tudati előkészítésével kapcsolatban szándékosságról nem, de akaratról szólhatunk.”*²

Kérdés lehet tehát – ennek függvényében –, hogy a beszámítási képesség előfeltétele-e a szándékosságnak vagy annak al-

kotórésze? Viski szerint a kérdés megválaszolásánál abból kell kiindulnunk: az elkövető megbüntetésének lehetősége attól (is) függ, hogy a társadalmi kívánalmakat képes-e helyesen felismerni és tud-e ennek a felismerésnek megfelelően cselekedni. A beszámítási képességnek ez a jelentősége és a bűnösségnek ezek szerint minden esetben előfeltétele.³

Gondolatmenetének egyik lényegi konklúziója, hogy a hagyományos értelemben felfogott *alanyi okozatosság* fogalmára nincs szükségünk. A büntetőjogban csak szándékos elkövetésről, szándékosságról mint a bűnösség elvben súlyosabb formájáról beszélhetünk, csak erre van szükségünk. Ez pedig nem más, mint „*a szándékos bűncselekmény elkövetésének alanyi feltétele, amelynek büntetőjogi értékelhetőségét valamennyi eleme együttesen és csakis így adja meg.*”⁴ A tényállás elemei közül egyesek a cselekmény társadalomra veszélyességének, mások pedig a bűnösségnek a kialakításában vesznek részt. Így a tényállásban szereplő objektív ismérveket a cselekmény társadalomra veszélyességének alakítóiként, a szubjektív ismérveket pedig a bűnösség (mértékének) formálóiként fogjuk fel.

Viski határozottan síkraszáll a társadalomra veszélyesség kategóriájának fenntartásáért, hiszen rabja maradt saját – egyébként „belső szempontból” kifogástalan – dogmatikai rendszerének. Az is tény viszont, hogy ezen kategóriának voltak vi-

tathatatlan pozitívumai is. Azon túl, hogy alapot nyújtott egyfajta, mindenképpen tartalmi ismérvekre törekvő dogmatikai rendszer kiépítésének, garanciális jelentősége sem lebecsülhető. Érdemes felfigyelni ezzel kapcsolatos legfontosabb gondolataira. „A rendszerezés és az elvi tisztaság szempontján túlmenően újra szeretném hangsúlyozni e felfogás jelentőségét a törvényesség garanciális szempontjából. Fontos ugyanis, hogy csak objektíve létező jogtárgysértés vagy veszélyeztetés fennforgása esetén kerülhessen sor a többi bűncselekményi elem vizsgálatára és e feltétel meglétét ne helyettesítse és ne előzhesse meg semmiféle, az elkövető tudatvilágára támaszkodó vagy arra is támaszkodó veszélyességfogalom alkalmazása.”⁵

Viski dogmatikai rendszerében nagyon is ügyel arra, hogy a különböző elemeket ne keverje össze. Ezért többször is utal arra, hogy a tényállásban szereplő szubjektív elemek, a célzat, de maga a szándék is, nem a társadalomra veszélyességét, hanem kizárólag a bűnösségét jellemzik, befolyásolják.⁶

Már a közösségi motívumokkal kapcsolatban, de máshol is, jelentkezik rendszerében egyfajta „társadalmi kíváncsóság” fogalom és egyfajta „tartózkodási kötelezettség” mozzanat. Így például amikor a következőket írja: „... Aki felismeri cselekménye erkölcsstelenségét, társadalmi elvetendőségét, az tisztában van a cselekmény társadalomra veszélyességével és a cselekménytől való tartózkodásra köteles” – mert a társadalom ezt tőle elvárja, fejezhetnének be gondolatát.⁷

Viski utal arra is, miként kell értelmezni rendszerének központi kategóriáját, a társadalomra veszélyesség tudatát. Megállapítható ennek megléte:

– ha az elkövető tudja, hogy magatartása az állami, társadalmi vagy gazdasági rendre, az állampolgárok személyére vagy jogaira sérelmet vagy veszélyt jelent, függetlenül attól, hogy magatartását jogilag tiltottnak tekinti-e;

– ha tudja, hogy cselekménye a jog tilalmába ütközik, bár azt sem erkölcsstelennek, sem társadalomra veszélyesnek nem tartja;

– e tudatot az elkövetőben követheti annak felismerése, hogy e magatartás erkölcsileg helytelenített, a társadalom azt elvetendőnek tartja.

Tulajdonképpen a Viski-féle koncepciót fogadják el a szándékossággal kapcsolatban Kádár Miklós és Kálmán György a büntetőjogi szakirodalomban jól ismert monográfiájukban.⁸ Új gondolattal, mozzanattal – a fentiekhez képest – nem találkozunk náluk. Lényegében megismétlik Viski legfontosabb gondolatait.

Emocionális elemek

Horváth Tibor felfogása is lényegében a Viski-féle koncepcióhoz sorolható. Ő Viski azon gondolatából indul ki, hogy a büntetőjog nem tartalmaz külön szándékdefiníciót, hanem a szándékos elkövetés fogalmát határozza meg, amely nemcsak a lélektani értelemben vett szándékot, hanem az egyszerű akaratlagos cselekményeket is magában foglalja. Szintén Viski nyomán utal arra, hogy a törvény a szándékosság meghatározásában nem tartalmazza kifejezetten, mégis a szándékosság tartamán a magatartás társadalomra veszélyességének tudatát kell tekinteni. Horváth azonban Viskinél kissé nagyobb jelentőséget tulajdonít a tudaton kívül az emocionális elemeknek. Nem csupán törvényi feltételek, hanem szinte eltűnnek a többi feltétel kö-

mérlekenben mérlegelési igénylő tényállási elemeknél is csak a tényeket (valamint az azokból összetevődő helyzetet) társadalmi je-

lentőségét) kell átfognia.¹¹

Más a helyzet a mulasztásos bűncselek-

ményeknél, amelyeknél a szándékosság tu-
dati oldalának ki kell terjednie a cselekvési
köteleiségre, sőt a cselekvési lehetőségére is.
A tudati oldalnak materiális alapbűncselek-
ményeknél át kell fognia az alapfőnyállás-
ban foglalt eredményt, valamint az okozati
összefüggés lényegét. Az eredményre vo-
naikozó szándék természetesen a jövőre vo-
naikozik, a többi objektív tényállási elem-
nél a tudati oldalnak az elkövetői magatart-

tasakor meglévő tényeket kell átfognia.

Az egyenes és az eshetőleges szándék

elhatarolása szempontyából van jelentöse-
ge a tudati oldal három fokozatának; az el-
kerülhetetlenségnek, a valószínűségnek és
a reális lehetőségnek, pontosabban ezek tu-
datának. Az elkerülhetetlenség tudata min-
dig egyenes szándékok eredményez, míg a
másik kettő esetében az akaratit és az erzel-
mi oldal együttes vizsgálata alapján dönt-
hető el, hogy a szándékos elkövetés melyik
formájától van szó.¹²

Az ún. aktuális tudat problémájával
kapcsolatban elterő vélemények fogalma-
zódtak meg modern szakirodalimunkában.
Békes Imre szerint aktuális az a tudat,
amely az elkövetéskori *vágydolásban* jui
kifejezésre. *Viski* szerint a szándékosság
tudatartalmához a tényekre való rágondo-
lás nem szükséges, hanem az aktualizálás
fogalmán az általános ismeretek az adott
helyzetre történő vonatkozását kell érteni.

Tényszándék

Tokaji szerint – Békesssel egyetértve –
mind a kívánás, mind a belenyugvás olyan
aktív pszichikai viszony, amely feltételezi

zót, a kívánás és belenyugvás kategóriái,
kategóriák, csupán oly kevéssé hangsúlyo-
zottak, hogy jóformán elhunnek.

Horváth Tibor felfogásának „mássága-
ra” utal következő gondolata: „A magatart-

ás társadalmi veszélyes következménye-
inek tudata, s azok kívánása jellemzi az e-
gyenes szándékok, míg a következmények be-
állításba való belenyugvás az eshetőleges
szándékok alapozza meg. Az egyenes szán-
dék esetén a tudati és az akarat-emozioná-
lis faktorok egyenlő szerepet játszanak a
szándék kialakításában, míg közvetlen szán-
dék esetén ilyen egyensúlyról nem lehet be-

szélni és előtérbe az előrelátás kerül.”¹³

A fellejtett kérdésről a II. világháború

utáni hazai szakirodalomban a többségi ál-
lasponoi – úgy vélem – Tokaji Géza fogal-
mazta meg a legmarkánsabban. Felfogása
szerint a szándékosságnak egyrészt tudati,
másrészt akaratit-érzelmi oldala van. Ekon-
cepcióban az egyenes szándékok (dolus di-
rectus) a kívánás, míg az eshetőleges szán-
dékot (dolus eventualis) a belenyugvás jel-

lemzi. Altalában az eshetőleges szándék a
bűnösség enyhébb alakzata.¹⁰ Tokaji sze-
rint a kívánásnak avagy a belenyugvásnak
azonban feltétele ezek felismerése, illetve
előrelátása. A szándékosság fogalmához
tehát hozzátartozik (a törvényben csupán
impliciten benne rejlő) tudati oldal is, amely
két részből tevődik össze, egyrészt a tények
tudatából, másrészt a cselekmény társada-
lomra veszélyességének tudatából. A

tények tudatánál „... a szándékosságnak az
objektív tényállási elemeket megvalósító
körülkötényeket kell átfognia. Nem a tényál-
lást elemek köré nyí megfogalmazását kell
tehát ismerni, hanem az azokat megvalósí-
tó elterbeli jelenségeket. ... A szándék tuda-
ni oldalának a normatív, valamint a döntő

a rá gondolást.¹³ Tokaji, koncepciója lényegi gondolatának kifejtésénél a következőkből indul ki. Korábban hazai jogirodalomban többek szerint (Viski, Kádár-Kálmán, Horváth Tibor) a szándékos bűnösség tartalmát a társadalomra veszélyesség felismerésében kell keresnünk. Tokaji a maga dogmatikai rendszerében a tények tudatát, valamint a hozzá kapcsolódó kívánást vagy belenyugvást együttesen *tényszándéknak* nevezi. Szerinte a kívánás és belenyugvás általában nem a társadalomra veszélyes jellegre vonatkozik, hanem a szándékoságnak ez az akarati-érzelmi oldala a tényszándék része. Emellett a gyakorlatban is elsődlegesen a tényszándékot vizsgálják, s csak annak megléte esetén merülhet fel a társadalomra veszélyesség tudatának kérdése. Ezért véleménye szerint a szándékoság szempontjából a társadalomra veszélyesség tudatának csak kiegészítő szerepe van, amit az alapoz meg, hogy az objektív tényállási elemek általában a cselekmény társadalomra veszélyességét megalapozó, illetve befolyásoló körülmények közé tartoznak, így az ilyen elemeket megvalósító tények tudata rendszerint a cselekmény társadalomra veszélyességének a tudatát is közvetíti. Ezért csak kivételesen fordul elő, hogy a tényszándék megléte ellenére a cselekmény társadalomra veszélyességének tudata hiányzik.¹⁴ Tokaji különbséget tesz a *materiális sértő* és a *materiális veszélyeztető* bűncselekményeknek megfelelően sértő és veszélyeztető szándék között. A veszélyeztető bűncselekmények egy részénél – bár a veszélyeztetési szándék is elegendő –, a szándékoság kiterjedhet a sérelem bekövetkezésére is.

Békés Imre szándékosággal kapcsolatos felfogása is a többségi irányzathoz tar-

tozik, mégis bizonyos szempontból egyedi. E koncepció (legalábbis Békés legutóbbi felfogásának) speciális vonása abból adódik, hogy szerinte a társadalomra veszélyesség egyrészt jogalkotási, másrészt jogalkalmazási kategória, továbbá olyan objektív kategória, amely nem függ a tettes tudatától. Ebből logikusan következik, hogy vizsgálata felesleges a bűnösség formáinál, így a szándékoságnál is. Békés szerint a szándék *lélektani fogalom*, sőt elsődlegesen az, hiszen a hároméves gyermek vagy a dühöngő örült is cselekedhet lélektani értelemben szándékosan.

A lélektani és az életbeli szándéktól eltér a *büntetőjogi szándék*, többek között azért is, mert a büntetőjog értékrendszere szerint szándékosan csak az cselekedhet, aki az elkövetéskor tizennegyedik életévét már betöltötte és aki beszámítási képességgel rendelkezik. Eltér a lélektanitól olyan értelemben is, hogy a büntetőjogi szándék megeleghet már a „belenyugvással” is.

Az *egyenes* és az *eshetőleges* szándék közötti különbségtételnek csak a materiális bűncselekmények szempontjából van jelentősége. Ezek esetén a szándék azt fejezi ki – mégpedig mind az egyenes, mint az eshetőleges szándék –, hogy a tettes előre látja magatartása lehetséges következményeit, vagyis előre látja az eredményt. Egyenes szándék esetében érzelmileg ehhez úgy kapcsolódik, hogy azt kívánja, eshetőleges szándék esetében pedig úgy, hogy abba belenyugszik.

A *dolus directus* és a *dolus eventualis* között a minősítés szempontjából nincs különbség, azonban a büntetés kiszabásakor a bírói gyakorlat az eshetőleges szándékot enyhébbnek értékeli.

Békés utal arra, hogy a törvényi tényállásban nemcsak *cselekmény-eredmény*

okozati összefüggés lehetséges, hanem jelentősége lehet a helynek, a módnak, az időnek és az eszköznek is. Ha valamely törvényi tényállás alapesete vagy minősített esete szempontjából ezek szerepet játszanak, az elkövető szándékának e körülményekre is ki kell terjednie.

Immateriális bűncselekményeknél a törvényi tényállásban nincs eredmény, okozati összefüggés, következképpen nincs „előre látás” sem. Ezért olyan egyéb törvényi tényállási elemek tudata juthat jelentőséghez, mint az elkövetési tárgy, a hely, a mód, az idő és az eszköz tudata.¹⁵

Szükséges megjegyezni, hogy Békés ezen felfogásához – mely szerint csak a materiális bűncselekményeknél van jelentősége a kívánás, illetőleg a belenyugvás ismérvének, míg az immateriális bűncselekményeknél a szándékosság tudati oldala is eleendő – hasonló álláspontot fogalmaz meg Viski László is, amikor a következőket írja: *„Formális közlekedési bűncselekményeknél a tényállás megvalósítás szándékossága a szabályszegés tudatosságával vagy a szabályszegés lehetőségének tudatával egyértelmű: a materiális közlekedési bűncselekményeknél pedig azok szándékossága a tényállásszerű eredmény bekövetkezésének kívánását vagy az abba való belenyugvást tételezi fel.”*¹⁶

Földvári József szándékossággal kapcsolatos felfogását úgy lehetne talán a legjobban jellemezni, hogy tipikusan középutas, nagyon világos és pragmatikus koncepció. Ő is Viski gondolataiból indul ki, abból, hogy a törvényhozó nem a szándék, hanem a szándékos bűnelkövetés fogalmát határozza meg, majd utal a Viski-féle pszichológiai szándékfogalomra. Leszögezi, hogy a büntetőjog ezzel nem sokat tud kezdeni. Véleménye szerint a bűnösség mindkét formájának lényegét a magatartás első, az e-

gyén belső világában lejátszódó fázisa határozza meg, ahol az a döntő, milyen lelki tényezők vesznek részt a cselekmény elhatározását megelőző lelki folyamatban. Ebből a szempontból alapvető jelentőségűek az értelmi, tudati elemek, az, hogy milyen körülmények ismeretében alakult ki az elkövetőben a cselekmény megvalósítására vonatkozó elhatározás. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a szándékos elkövetéshez azoknak a körülményeknek az ismerete szükséges, amelyeket a törvényhozó a törvényi tényállásban értékelt, ami bűncselekményenként eltérő, egyeseknél több, másoknál pedig kevesebb körülmény ismerete szükséges hozzá. A törvényi tényállási elemek között azonban lényeges körülmények is vannak. Földvári megemlíti legfontosabb példaként az ún. *deskriptív és normatív* tényállási elemeket. Az előbbieket értékelést nem igényelnek, így a nekik megfelelő tények ismerete is vagy adott, vagy hiányzik. A normatív elemeknél viszont nem a jogi fogalom pontos ismeretét kívánjuk meg, hanem az ezek alapjául szolgáló tények társadalmi jelentőségének ismeretét.

Motivációs harc

A tudati elemeknél Földvári alapvető jelentőséget tulajdonít annak, hogy az elkövetőnek tisztában kell lennie cselekménye társadalomra veszélyes jellegével, ugyanis ha ezt felismeri, akkor az elhatározást megelőző lelki folyamatban felmerül benne a közösségi kívánalom tudata is. Az elkövető, bár tudja, mit vár el tőle a társadalom, mégis ezzel szemben cselekszik. A szemrehányás alapja tehát az ezzel való tudatos szembeszegülés.

Az elkövetőnél a társadalomra veszélyesség felismerésének alapja a törvényi tényállásban értékelt körülmények ismerete. Aki ezeket ismeri és ezek értékelésére

képes, az tisztában van a cselekmény társadalmi jelentőségével, annak hasznosságával vagy veszélyességével is. Földvári egy vélelmet, még hozzá egy – a tévedés körében relevanciával bíró – megdönthető vélelmet használ. Gondolatmenetéből logikusan következik, hogy a tudati oldal szempontjából a következmények ismerete is szükséges minden olyan esetben, amikor azt a törvényi tényállás értékeli. Ez adódik a tények ismeretének követelményéből. A következmények ismerete akkor is szükséges a szándékosság megállapításához, amikor ezek törvényi tényállási elemként történő értékelésére nem kerül sor, ami viszont a társadalomra veszélyes jelleg tudata követelményéből következik.

Földvári ezen megállapítása a társadalomra veszélyességgel kapcsolatban kifejtett gondolataiból következik. Ott utalt ugyanis arra, hogy a magatartás soha nem önmagában, hanem mindig az általa előidézett vagy olyan következmények miatt tekinthető a társadalomra veszélyesnek, amelyeket előidézhet. A szerző az érzelmi jellegű mozzanatoknak is nagy jelentőséget tulajdonít a cselekmény elhatározását megelőző folyamatban, amelyben a szükségletek jelentkezését követően kialakulnak a célképzetek. Ezek viszont minden esetben érzelmileg is színeződnek. Megvalósításukhoz vagy a kellemesség pozitív érzése, vagy valamilyen kellemetlen, negatív jellegű érzés kapcsolódik. Az érzelmi színeződésnek természetesen több fokozata van. Így a kellemességnek és a kellemetlenségnek is több árnyalata, közöttük helyezkedik el egy közömbösnek tekinthető színeződés.

6 Az ún. *motivációs harcban* a különböző célképzetek, motívumok és ellenmotívumok ütköznek. Ezek valamennyien érzelmileg is színezettek. Földvári behatóan foglalkozik az akarat problémájával. Úgy

fogalmaz, hogy a pszichológiában uralkodónak mondható felfogás szerint az akarat az a lelki folyamat, amely a tudatosan kitűzött célokra irányzott emberi magatartásban nyilvánul meg. (Megjegyzem, sokan az akarat ilyen értelmezésével nem értenek egyet. Többen utalnak ugyanis arra: az elmebeteg nem cselekedhet akarattalosan anélkül, hogy itt tudatosan kitűzött célról szó lehetne.) Funkciója az emberi cselekedetek irányítása az ember felismert szükségletei és ezek érzelmi színeződése alapján. Az akarat aktív.

A bűnösség különböző fokozatai között a magatartás lelki hátterének vizsgálata segítségével lehet különbséget tenni. Földvári szándékossággal kapcsolatos felfogásának egyik alap gondolata az, hogy az ebből a szempontból alapvető három lelki jelenség, az értelem, az érzelem és az akarat egymáshoz való meghatározott viszonya alapján határozható meg a szándékos bűnelkövetés. Megítélése szerint a törvényből az tűnik ki – mivel a következmények kívánásáról és az azokba való belenyugvásról beszél –, mintha az érzelmi elemnek lenne döntő jelentősége. Erről szó sincs, hiszen a következmények kívánása, illetve az azokba való belenyugvás előfeltétele ezek ismerete és a cselekmény akarása.

A dolus directusnál mindhárom lelki jelenség (értelem, érzelem, akarat) pozitívan vesz részt a cselekmény kialakításában. Az eventuais szándékossággal történő elkövetésnél hiányzik az érzelmi színeződés.¹⁷

Bízom abban, e tanulmánnyal valamelyest sikerült érzékeltetnem, hogy a bevezetőben feltett kérdés megválaszolása során hazai büntetőjog-tudományunk az elmúlt negyedszázados fejlődésében – végül is a többségi álláspont kialakulására figyelemmel – milyen utakat járt be és hová jutott.

Dr. Blaskó Béla

Forrásjegyzék

1. **Lakó Ibolya:** A bűncselekmény-fogalom alakulása hazánkban a századfordulótól a Btá-ig. Jogtudományi Közlöny, 1982. évi 4. sz. 282–290. o.
2. **Viski László:** Szándékosság és társadalomra veszélyesség. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 73. o.
3. **Viski László:** i.m. 73. o.
4. **Viski László:** i.m. 74–75. o.
5. **Viski László:** i.m. 87. o.
6. pl. **Viski László:** i.m. 100. o
7. **Viski László:** i.m. 109. o.
8. **Kádár Miklós – Kálmán György:** A büntetőjog általános tanai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1966. 418–432. o.
9. **Horváth Tibor:** Az élet, testi épség, egészség büntetőjogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 181. o.
10. **Tokaji Géza:** A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 216–217. o.
11. **Tokaji Géza:** A bűncselekménytan alapjai ... 218. o.
12. **Tokaji Géza:** A bűncselekménytan alapjai ... 219–220. o.
13. **Tokaji Géza:** A bűncselekménytan alapjai ... 221. o.
14. **Tokaji Géza:** A bűncselekménytan alapjai ... 225–226. o.
15. **Békés-Györgyi-Papp:** Büntetőjog. 40–43. o.
16. **Viski László:** Közlekedési büntetőjog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 412. o.
17. **Földvári József:** Magyar büntetőjog. Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985. 109–112. o.